УДК 81-139
https://doi.org/10.31548/philolog2021.03.062

СИНЕРГЕТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА МЕТОДИКА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ

Н. С. ОЛЬХОВСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: olh_natali@ukr.net
*https://orcid.org/*0000-0002-7678-6885

О. В. КОВАЛЬЧУК, магістр філології,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: len9218254@gmail.com
*https://orcid.org/*0000-0003-1340-1412

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню методики перекладацького аналізу текстів з точки зору та в межах парадигми синергетики.*

У статті представлено універсальну синергетично-інформаційну модель системи спеціального перекладу, яка слугує підґрунтям для побудови алгоритмів порівняльно-перекладацького та доперекладацького аналізу спеціальних текстів. Доведено належність мовної системи до синергетичних систем через взаємозв'язки, подібності та розбіжностями між такими її елементами як: лінгвістика, власне мова, мовна картина та мовні особливості.

Запропоновано поняття атрактора та наведено його вплив на мовну систему, що спричиняє її «нестійкість».

Виявлено, що у сучасній сфері перекладознавства відсутня модель методології, яка змогла б доповнити та осучаснити підходи до теорій перекладу та його аналізу. Існуючі теорії перекладу не можуть об'єднати різні вектори науки та перекладу, таким чином звужуючи можливості пізнання українських фахівців через тексти іншомовних авторів. Мова і переклад мають на меті однакову функцію комунікації, та переклад, з одного боку, не може бути опосередкованим через його проходження через призму перекладача та з іншого боку, має бути диференційованим з оригіналом задля неможливості зміщення змісту тексту.

Виведено причино-наслідковий зв'язок виконання етапів аналізу за методами синергетики та оцінки результатів перекладу, з точки зору об'єктивності та зменшення помилок перекладача у контексті перекладу. Продемонстровано та доведено ефективність використання синерегетично-інформаційного методу при здійсненні перекладання текстів з метою створення адекватного перекладу.

Наведено, що синергетична системність процесу перекладу полягає в індивідуальному розшифруванні перекладачами чужомовної інформації та її перетворенні через призму та за допомогою перекладацького аналізу.

Мета дослідження полягає в аналізі використання методів синергетики при перекладацькому аналізі та здійсненні перекладу фахівцем.

Ключові слова: *атрактор, зона біфуркації, синергетика перекладу, синергетично-інформаційний метод дослідження, перекладацький аналіз, функтор.*

Актуальність. Вивчення та використання синергетики в гуманітарних науках з'явився лише в кінці XX ст., тоді як в точних науках синергетичний підхід активно використовується на декілька десятиріч більше.

Наразі вивчення процесів перекладу за допомогою синергетики лише набуває популярності. Використання синергетичного методу дослідження в різноманітних системах дало можливість поглянути з іншого боку на складні системи, до яких відноситься переклад.

З огляду на системний підхід який наразі застосовуються у багатьох сучасних дослідженнях з різних дисциплін, виникає необхідність у розгляді мови, як складної різнорівневої системи, що складається з багатьох підсистем як її складників, які існують, функціонують та еволюціонують разом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Матеріалами для дослідження слугували роботи вітчизняних та закордонних фахівців та дослідників у сфері вивчення синергетики та використання її методів при перекладі спеціальних текстів.

Дослідженнями для аналізу та виділення методології перекладу спеціальних текстів за методом синергетики стали роботи Р. Г. Піотровського, Т. І. Домброван, С. М. Єнікєєвої, Л. С. Піхтовнікової.

Мета дослідження аналіз існуючих теорій та практик з використанням синергетично-інформаційного методу та

© Н. С. Ольховська, О. В. Ковальчук

методу порівняльного аналізу при перекладі спеціальних текстів. Визначення місця методу дослідження перекладацького аналізу за синергетично-інформаційною методикою у сучасному наукознавстві.

Завданнями є аналіз існуючих досліджень та практик перекладу спеціальних текстів використовуючи методи синергетики.

Матеріали і методи дослідження. При дослідженні використано метод порівняльного аналізу, синтезу, дедукції, методи морфологічного аналізу, ідеалізації та аксіоматичний метод.

Матеріали статті – фрагменти текстів німецького аграрного направлення та їх перекладів українською мовою, частини паралельного перекладу першоджерел спеціальних текстів німецькою мовою.

Результати дослідження. Синергетичний характер мовної системи докладно висвітлено, зокрема, у працях представників німецької та вітчизняної шкіл лінгвосинергетики [2; 8; 10].

Синергія будується на принципі циклічної причинності між елементами та системою в цілому, поведінкою елементів та параметрами порядку, системою і навколишнім середовищем, суб'єктом і об'єктом [4, с. 158-163], можна припустити, що самоорганізація системи в цілому упорядковується фазами синергізму та синергії. Мовна система є однією із найбільших систем самоорганізації, яка містить власне мову, мовні особистості та мовну картину світу [7, с. 39].

Задля підтвердження теорії, що мова належить до синергетичних систем та доведення синергетичних ознак перекладу слід розглянути лінгвістику та перейняти її понятійний апарат, беручи до уваги той факт, що саме лінгвістика виступає певним фундаментом для виникнення теорії перекладу як самостійної наукової дисципліни. Ця спадковість понять та оцінка перекладу й мови зі сторони комунікації дозволяють оцінити ці дві системи з точки зору принципу подібностей.

Так, Т. І. Домброван, прямо наголошує на уособленні мови як однієї з найскладніших мовних систем у світі: синергетична система – це відкрита, динамічна, адаптивна система, здатна до самоорганізації, що утворюється за багатьох складноорганізованих підсистем, які коеволюціонують у різному темпі та керуються певними параметрами порядку [8, с. 171].

Серед подібних робіт дослідників взаємодії синергетики та мови, уваги заслуговує роботи О. О. Селіванової, яка зазначає, що: «в основі синергетичної парадигми мовознавства лежить розуміння мовної системи як складної, відкритої, нелінійної, еволюційної, що функціонує за рахунок взаємодії підсистем та взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища (етносу, його культури, свідомості, соціуму тощо) і перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги (є нестійкої, нестабільною), маючи регуляторні механізми, які забезпечують динаміку, самоорганізацію та збереження цієї системи» [7, с. 34-35]. Таким чином, можемо вважати, що мова є безперечною системою, яка діє за принципами синергетичних систем.

Задля розгляду синергетично-інформаційного методу у перекладацькому аналізу текстів спеціального призначення потрібно виділити поняття перекладацького аналізу в цілому.

Перекладацький аналіз – є певною розумовою діяльність фахівця-перекладача з точного розуміння комунікативного завдання, контексту, та матеріалу перекладу. В результаті цієї діяльності матеріал має зберегти свою детермінанту зазнавши в допустимій мірі трансформацій для успішного розуміння групи людей, якій цей переклад призначається.

Мова як синергетична система не є сталою, а перебуває у постійних змінах через нестійкість своїх елементів.

Причиною таких явищ є атрактор (точка тяжіння), потрапляючи в який, система в зоні біфуркації (зміні якісної поведінки динамічної системи за малої зміни її параметрів.) вибирає один із декількох можливих шляхів розвитку, що призводить до самоорганізації системи. Синергетичний підхід передбачає переосмислення механістичних та використання релятивістських концепцій, що відкриває значно ширші горизонти для вчених сьогодення [5, с. 195].

Розглядаючи мову як синергетичну систему не можна не розглядати її підсистеми та «образи мови» які виступають самостійними елементами, які знаходяться у постійному розвитку. Адже лише через переосмислення її як багатофункціональної системи, перед сучасними науковцями відкриваються більш ширші горизонти в її вивченні.

На нашу думку, поняття мови має з огляду на запропоновані Ю.С. Степановим елементами: 1) мова як мова індивіда; 2) мова як член сім'ї мови; 3) мова як структура; 4) мова як система; 5) мова як тип і характер; 6) комп'ютерний підхід до мови (генеративна граматика); 7) мова як простір думки і дім духа [9, с. 35-39].

Так, існуючі теорії перекладу не вбачають в себе теорії саморегуляції і самоорганізації та розглядають перекладацьку діяльність як певну детермінанту, змушуючи фахівців-перекладачів при виконанні перекладів спеціальної літератури користуватись категорійно-понятійним апаратом вже існуючих елементів мови, якою здійснюється переклад.

На основі синергетично-інформаційної методики перекладач з одного боку має дотримуватись основних принципів перекладу, з іншого ж має брати до уваги принципи та методи вираження дискурсу у тексті, тема якого лежить у основі оригіналу. Таким чином, фахівець окрім знання термінології має володіти контекстом, історичним знанням вираження думки у тому соціумі де виник оригінал тексту.

Починаючи з лінгвістичної теорії перекладу, пов'язаної з тлумаченням перекладу як перекодування мовних знаків, розуміння перекладацької діяльності трансформується через текст, мету комунікації, інтерпретатора та дискурс до позиціонування перекладу в межах когнітивно-діяльнісної парадигми досліджень, що включає поняття перекладацької рефлексії в дусі антропоцентризму та герменевтичної синергії смислів (термін Л. В. Кушніної) під час здійснення перекладу в перекладацькому просторі [1, с. 24-27].

На практиці перекладацької діяльності можна відстежити алгоритм роботи фахівця, за яким він перекладає поступово кожне слово доки не натрапить на те слово, розуміння якого у контексті має за необхідним внести зміни у мовну конструкцію або перефразовувати повні речення чи заново інтерпретувати зміст оригіналу аби уникнути помилок у значенні.

У межах синергетики семантичні, лексичні та текстові одиниці називаються функторами – особливий тип між категоріальних відношень, що зберігає структуру. Н. Л. Мишкіна розглядає три типи функторів.

1. Функтори як текстові одиниці, які транспонують окрему кількість елементів однієї системи в множину елементів іншої системи [6, с. 85].

Функтори цієї групи перекладаються з застосуванням прийому передання інформації з допомогою різних частин мови або з використанням різних граматичних форм.

2. Функтори, що іррадіюють в текстовий простір «проекції-випромінювання, які зумовлюють «гомологію» (можливі шляхи розвитку)» [6, с. 87, 93].

Для цієї групи характерними при перекладі є найбільш важкими для перекладача через те, що як правило слово або вислів мають на увазі не точний переклад слів а певний уявний сенс який лежить за межами його виникнення. За допомогою синергетики ми маємо можливість знайти декілька варіантів перекладу та застосувати найбільш точне для передавання сенсу.

3. Функтори, які пов'язують інші текстові одиниці відносинами симетрії або асиметрії [6, с. 94].

Переклад цієї групи при синергетичному підході являє собою окрему категорію, та являють собою тотожності або відмінності процесу відтворення елементів однієї мови засобами іншої.

Так ми можемо дійти висновку що використовуючи синергетичну концепцію функціонування мови, за рахунок розуміння структури тексту як синергетичної системи, можливо уникнути багатьох смислових помилок у перекладі.

Так наприклад на практиці перекладу робіт спеціально-технічного направлення з використанням синергетичного методу існують певні типові риси:

1) збільшення обсягу перекладу порівняно з оригіналом;
2) експлікація синтаксичних зв'язків у тексті перекладу шляхом введення дискурсивних маркерів у цільовий текст;
3) стереотипізація перекладного тексту;
4) спрощення тексту перекладу за рахунок зменшення обсягу лексичного складу та підвищення частоти вживання окремих лексем [3, с. 115].

Висновки і перспективи. Системний розгляд перекладу з точки зору інформаційно-синергетичного методу при аналізі перекладу до, під час та після здійснення перекладу поліпшує сам процес перекладу текстів та виступає об'єктивним процесом, який дозволяє фахівцям-перекладачам поглянути на свою роботу з різних точок зору задля презентації найбільш змістовного перекладу, який задовольнить потреби його споживача. За допомогою синергетичного погляду на процес перекладу як певної систему самоорганізація дозволить уникнути багатьох помилок перекладу за рахунок розгляду цього процесу з точки зору не тільки філології та мовознавства, а й за рахунок підключення систем тексту, смислу, культури, соціуму, історії тощо. За допомогою цієї методики можливо також пояснити перебіг перекладацького процесу й обґрунтувати рішень перекладача.

За допомогою синергетично-інформаційної методики при перекладацькому аналізі тексту буд-якого рівня, у поєднанні з аналізом та детальним розглядом рівнів перекладацького аналізу, фахівець має можливість самостійно визначати доцільність використання тих чи інших прийомів для найбільш актуального та адекватного відображення тексту.

Сам процес перекладу може здійснюватись як за допомогою письма або голосу, так і за допомогою зображень та інших засобів комунікації. Але завжди його результатом має виступати передання смислу оригіналу за допомогою відображення логічних

зв'язків які зможуть трактуватись особами, які звертаються до нього. Цьому певним чином сприяє й відображення та переклад функторів у тексті.

Якщо проаналізувати переклади з оригіналами текстів, можна провести певні паралелі між відображенням функторів у перекладеному тексті та заголовками до них. У процесі перекладу, функтові виступають певними «провідниками» у загальному смисловому відображенні, певним чином сприяючи загальному його сенсу.

Перспективами для подальшого вивчення та удосконалення є додатковий розгляд функторів як окремих, самостійних елементів перекладу; розгляд лінгвосинергетичного підходу до перекладу та його застосування в практиці перекладу та розгляд окремих підсистем мови з точки зору синергетики задля виявлення їх взаємодії та відображення на переклад.

Список використаних джерел

1. Введение в синергетику перевода: монография. Кушнина Л. В., Хайдарова И. Н., Назмутдинова С. С. [и др.] / под общ. ред. Л.В. Кушниной. Пермь : Изд-во Пермского нац. исслед. политехн. ун-та, 2014. 278 с.
2. Домброван Т.И. Лингвосинергетика : от бинарности к тернарности. *Слов'янський збірник :* Зб. наук. пр. 2012. Вип. 17. Ч. 2. С. 341-348
3. Засєкін С. В. Імовірність чи закономірність? Про психолінгвістичні універсалії в перекладі. *Вісник СумДУ.* 2006. №11 (95). С.110 –117.
4. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики: Человек, конструирующий себя и свое будущее. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. 264 с.
5. Ломакина, И. Н. Особенности лингвосинергетического анализа мифопоэтики (на материале романов Дона Делилло). *Культура народов Причерноморья. Таврийский национальный университет им. В.И. Вернадского*. 2014. № 271. С. 194–197.
6. Мышкина Н. Л. Внутренняя жизнь текста: механизмы, формы, характеристики. Пермь: Изд-во Перм. Гос. Ун-та, 1998. 152 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля К, 2008. 712 с.
8. Синергетика в филологических исследованиях : монография. Домброван Т. И., Еникеева С. М., Пихтовникова Л. С., Приходько А. Н. [и др.] / под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2015. 340 с.
9. Степанов Ю. С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века. Язык и наука конца 20 века. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1995. С. 7–34.
10. Köhler R. Elemente der synergetischen Linguistik. Glottometrika 12. Bochum: Brockmeyer, 1990. S. 179–187.

References

1. Dombrovan, T. I. (2012) *Lingvosinergetika : ot binarnosti k ternarnosti* [Linguosynergetics: from binary to ternary]. *Slov'jans'kij zbirnik : Zb. nauk. pr.* [Slavic collection: Collection of scientific works], no. 17. Ch. 2. pp. 341-348
2. Dombrovan, T. I., Enikeeva, S. M., Pihtovnikova, L.S., Prihod'ko, A. N. [i dr.], Pihtovnikova L.S. (ed.) (2015*). Sinergetika v filologicheskih issledovanijah* [Synergetics in philological research]. Har'kov : HNU imeni V. N. Karazina. 340 p.
3. Knjazeva, E. N., Kurdjumov, S. P. (2011) *Osnovanija sinergetiki: Chelovek, konstruirujushhij sebja i svoe budushhee* [Foundations of synergetics: A person constructing himself and his future]. Moscow: Knizhnyj dom "LIBROKOM" Publ., 264 p.
4. Köhler, R. (1990) Elemente der synergetischen Linguistik. Glottometrika 12. Bochum : Brockmeyer, pp. 179–187.
5. Kushnina, L. V., Hajdarova, I. N., Nazmutdinova, S. S. [i dr.], Kushnina L.V. (ed.) (2014). *Vvedenie v sinergetiku perevoda* [Introduction to synergy of translation] Perm' : Permskogo nac. issled. politehn. un-ta Publ., 278 p.
6. Lomakina, I. N. Osobennosti lingvosinergeticheskogo analiza mifopojetiki (na materiale romanov Dona Delillo) [Features of the linguosynergetic analysis of mythopoetics (based on the novels of Don DeLillo)]. *Kul'tura narodov Prichernomor'ja. Tavrijskij nacional'nyj universitet im. V.I. Vernadskogo* [Culture of the peoples of the Black Sea region. Tavria National University named after IN AND. Vernadsky], 2014, no. 271. pp. 194–197.
7. Myshkina, N. L. (1998). *Vnutrennjaja zhizn' teksta: mehanizmy, formy, harakteristiki* [The inner life of the text: mechanisms, forms, characteristics]. Perm': Perm. Gos. Un-ta Publ., 152 p.
8. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problem* [Modern linguistics: directions and problems: a textbook]. Poltava: Dovkillia K Publ., 712 p.
9. Stepanov, Ju. S. (1995). Izmenchivyj "obraz jazyka" v nauke 20 veka. Jazyk i nauka konca 20 veka [Changeable "image of language" in the science of the twentieth century. Language and Science of the Late 20th Century]. Moscow : In-t jazykoznanija RAN, pp. 7-34.
10. Zasiekin, S. V. (2006). *Imovirnist chy zakonomirnist? Pro psykholinhvistychni universalii v perekladi* [Probability or regularity? On

psycholinguistic universals in translation]. *Visnyk SumDU* [Bulletin of SSU], no. 11 (95). pp. 110-117.

SYNERGETIC-INFORMATIONAL METHODOLOGY OF TRANSLATION ANALYSIS

N. S. Olkhovska, O. V. Kovalchuk

Abstract. Introduction. *Given the systems approach currently used in many modern studies in various disciplines, there is a need to consider language as a complex multilevel system consisting of many subsystems as its components that exist, function and evolve together.*

Purpose. *Analysis of existing theories and practices using the synergetic-information method and the method of comparative analysis in the translation of special texts. Determining the place of the method of research of translation analysis by synergetic-information methods in modern science.*

Results. *The synergy is based on the principle of cyclical causality between the elements and the system as a whole, the behavior of elements and order parameters, the system and the environment, the subject and the, we can assume that the self-organization of the system as a whole is regulated by phases of synergism and synergy. The language system is one of the largest systems of self-organization, which contains the actual language, language personalities and language picture of the world.*

In order to confirm the theory that language belongs to synergetic systems and to prove synergetic features of translation, it is necessary to consider linguistics and adopt its conceptual apparatus, taking into account the fact that linguistics is a certain foundation for the emergence of translation theory as an independent scientific discipline. This heredity of concepts and the evaluation of translation and language on the part of communication allow us to evaluate these two systems in terms of the principle of similarities.

Among such works of researchers of the interaction of synergetics and language, the work of O.O. Selivanova, who notes that: "the basis of the synergetic paradigm of linguistics is the understanding of the language system as a complex, open, nonlinear, evolutionary, functioning through the interaction of subsystems and mutual determinism of other external environmental systems (ethnicity, culture, consciousness, society, etc.) and is in a state of greater or lesser equilibrium (is unstable, unstable), having regulatory mechanisms that ensure the dynamics, self-organization and preservation of this system. " Thus, we can assume that language is an indisputable system that operates on the principles of synergetic systems.

Language as a synergetic system is not constant but is in constant change due to the instability of its elements.

The cause of such phenomena is the attractor (point of gravity), falling into which the system in the bifurcation zone (change the qualitative behavior of a dynamic system with a small change in its parameters.) Chooses one of several possible paths of development that leads to self-organization. The synergetic approach involves a rethinking of mechanistic and relativistic concepts, which opens much wider horizons for today's scientists. After all, only through the rethinking of it as a multifunctional system, modern scientists open wider horizons in its study.

Originality *lies in the study of the practical application of the synergetic method in the study of language and, in particular, translation.*

Conclusion. *Systematic consideration of translation from the point of view of information-synergetic method in translation analysis before, during and after translation improves the process of translation of texts and acts as an objective process that allows translators to look at their work from different points of view to present the most meaningful translation that will meet the needs of its consumer. With a synergetic view of the translation process as a system, self-organization will avoid many translation errors by considering this process not only in terms of philology and linguistics, but also by connecting systems of text, meaning, culture, society, history and more. With the help of this technique it is also possible to explain the translation process and justify the translator's decisions.*

Determine the feasibility of using certain techniques for the most relevant and adequate display of the text.

The translation process itself can be done by writing or voice, as well as by images and other means of communication. But it should always result in conveying the meaning of the original by displaying logical connections that can be interpreted by those who refer to it. This is to some extent facilitated by the display and translation of functors in the text.

Keywords: *attractor, bifurcation zone, translation synergetics, synergistic-information method of research, translation analysis, functor.*

© Н. С. Ольховська, О. В. Ковальчук